

De sleutel ligt in Washington – Ton Jansen

Boekbespreking door Cornelis Boogerd – november 2024

De oorlog in Oekraïne gooit het veiligheidsbeeld binnen Europa op zijn kop. De gevolgen zijn nog niet te overzien. Hoe heeft het zover kunnen komen? Is er nog een weg naar vrede aan de horizon? En wat is daarvoor nodig? In het spectrum van analyses en visies neemt het boek: "De sleutel ligt in Washington" van Ton Jansen een bijzondere plaats in. (1.) En wel om meerdere redenen.

Ten eerste valt op dat het boek zeer uitgebreid geannoteerd is. Bijna een derde van de 228 pagina's wordt ingenomen door bronvermeldingen en annotaties. Dat geeft een eerste indruk van zorgvuldigheid en geloofwaardigheid van de visie die de auteur volgt. Die visie komt er op neer dat de hoofdschuldige in het conflict met name de VS is, die samen met het VK en Europa de oorlog eigenlijk heeft uitgelokt. Met de titel van het boek: "De sleutel ligt in Washington", wordt bedoeld dat volgens Jansen alleen de VS in de positie is om de oorlog te beëindigen. Daartoe zou wel aan een aantal voorwaarden van Rusland tegemoet gekomen moeten worden, en met name Europa moet een hoofdrol spelen.

Naast de annotaties en deze visie is ook de richting van een oplossing opmerkelijk. De meetlat die Ton Jansen daarbij hanteert is de idee van "de sociale driegeleding" van Rudolf Steiner. Die gaat uit van vrijheid in de cultuur, gelijkwaardigheid in het rechtsleven, en samenwerking in de economie. Al met al vormt het boek een interessante mix van gedachten, die verdere discussie oproepen. Dat kan hier maar beperkt opgepakt worden.

Eenzijdige visie

Ondanks de vele verwijzingen volgt Jansen wel een eenzijdig patroon in zijn visie en de annotaties. De VS zijn volgens hem met name de boosdoener. Er is inderdaad veel te zeggen over de rol die het westen heeft gespeeld in dit conflict. Jansen neemt daarbij het verhaal van Poetin over, dat de VS rond de éénwording van Duitsland in 1990 beloofden, dat de NAVO niet verder naar Oost-Europa zou uitbreiden. Poetin voerde dat beeld later op als rechtvaardiging van zijn ingrepen in Oekraïne. Volgens Wladimir Thurmann, in een artikel in 'Die Zeit' van september 2022, is deze visie onhoudbaar, en werd ook meermaals zowel door Gorbatsjov, als eerder ook door Putin zelf tegengesproken. (2.) Er werd volgens Thurmann in 1990 onderhandeld over een eventuele uitbreiding van NAVO-troepen naar *Oost-Duitsland*. Maar ook die bepaling werd geen onderdeel van een overeenkomst. Het Warschau-Pakt bestond toen gewoon nog.... De uitbreiding kwam er later wel. Steeds meer landen in Oost-Europa zochten bescherming bij de VS. Zij hadden de onderdrukking door de Sovjet-Unie aan de lijve ondervonden, en vertrouwden niet op de militaire potentie van de EU. Hierdoor werd de EU verzwakt in meerdere opzichten, en kwam ook zelf sterker onder de invloed van de VS. Jansen spreekt zelfs van "vazalstaten". De NAVO had met

Rusland in 1997 wel een verdrag gesloten, dat er geen nucleaire wapens in Oost-Europa gestationeerd zouden worden. Nog in april 2004, drie dagen na de uitbreiding van de NAVO met de Baltische landen, zei Poetin volgens Thurmann tegen de toenmalige Bondskanselier Gerhard Schröder: "Wat betreft de NAVO-uitbreiding hebben wij geen zorgen met betrekking tot de veiligheid van de Russische Federatie." Iets later in Moskou zei Poetin tegen hem: "Ieder land heeft het recht een eigen vorm voor zijn veiligheid te kiezen". Later begon Poetin de uitbreiding wel als een bedreiging te zien, en sprak zich tegen de uitbreiding van de NAVO uit, bijvoorbeeld in een rede in 2007 in München. Rusland wilde voorkomen dat ook Oekraïne en Georgië zich bij de NAVO zouden aansluiten. De invloed van de VS speelt zeker een rol in de ontwikkeling van het conflict in Oekraïne. Toch is dit beeld eenzijdig. Zo meent ook Ruslandexpert Andreas Kappeler (3.) dat je het conflict niet alleen kunt verklaren vanuit de invloed van het westen.

Het westen

Er is nooit een formele overeenkomst getekend over uitbreiding van de NAVO. De landen in Oost-Europa wilden zelf lid worden om begrijpelijke redenen. Het was inderdaad beter geweest, zoals Jansen schrijft, wanneer de EU en Rusland een gezamenlijk veiligheidsconcept hadden opgesteld, waarbij ook Rusland garanties kreeg. Vanuit de OVSE zijn pogingen gedaan, maar die organisatie is inmiddels machteloos. Aan de andere kant werden in de jaren 90 al meerdere verdragen getekend waarbij Rusland de territoriale integriteit van Oekraïne bevestigde. Na de val van de Sovjet Unie was Oekraïne de derde nucleaire macht ter wereld met rond 5000 kernwapens. Oekraïne deed daarvan vrijwillig afstand in een verdrag met de VS, het VK, Rusland en de EU. Die landen legden zich in 1994 vast in het Memorandum van Boedapest, om Oekraïne in ruil daarvoor te beschermen wanneer het aangevallen zou worden....

Jansen verwijt het westen verder, dat het zich mengde in de "kleurenrevoluties" in Oekraïne en Georgië. Maar ook Rusland deed dat. Er werd van alle kanten aan Oekraïne getrokken. Wat ik mis bij de geopolitieke insteek van Jansen en anderen, is dat hij voorbijgaat aan *de wens van een groot deel van van het volk om een eigen weg te gaan*.

In de jaren na 2014, het jaar van de annexatie van de Krim en de opstand van het Majdanplein, werd een poging gedaan tussen een aantal landen om tot een overeenstemming te komen. Dat leidde tot de Minsk-akkoorden. Het tweede Minsk-akkoord hield o.a. in dat Rusland zijn leger zou terugtrekken en dat Oekraïne een referendum zou toestaan in de Donbas. Zover kwam het niet. Oekraïne wilde dat eerst Rusland zich zou terugtrekken, en die weigerde dat. Een gemiste kans, waar Jansen Oekraïne verantwoordelijk voor houdt.

Rusland en Oekraïne

De gespannen relatie tussen Oekraïne en Rusland reikt echter veel verder dan de laatste dertig jaar. Deze is al eeuwenlang belast met ongelijkwaardigheid en onderdrukking van de Oekraïense taal en cultuur. De strijd tegen Rusland is ook een strijd voor de eigen identiteit. Juist dat aspect heb ik behandeld in een lezing

voor een internationale conferentie in Kyiv, op 27 mei 2023. (4.) Vanuit het werk voor de Hulpkring Oekraïne heb ik bijna dagelijks te maken met de onvoorstelbare ellende die door Rusland wordt aangericht met deze illegale invasie. In het beeld van Jansen vind ik weinig empathie met het volk dat het meest onder de oorlog te lijden heeft, en om wiens toekomst het gaat. Ook is er weinig begrip voor de historische context van de strijd om hun land en cultuur te verdedigen. Voor meer achtergronden verwijs ik naar de genoemde lezing.

Zo kritisch en scherp Jansen naar Oekraïne kijkt, zo coulant is hij voor wat Rusland met de invasie aanricht. Hij steunt die invasie nog niet, maar heeft er wel begrip voor. Ook in zijn interpretatie van de achtergronden, als annotaties bij een artikel van Henry Kissinger, volgt hij het narratief van Poetin die steeds meer bevangen raakte in de waanideeën van het koloniale verleden van Rusland. Mark Janssen geeft daar een indringend beeld van. (5.) Vanuit zijn historische interpretatie beweerde Poetin meermaals, dat Oekraïne als land en volk niet bestaan. Oekraïners maakten volgens hem altijd al deel uit van de "Russische wereld" (De "Russky Mír"). Jansen is het op dit punt met Poetin eens. Die mooie relatie zou volgens Jansen begonnen zijn bij tsaar Alexis I. Deze sloot in 1654 een verbond met de Zaporizja Kozakken, en sindsdien is het één gezellige familie. Jansen wijst daarbij op de feestelijke 300-jarige herdenking in 1954 (in de context van de Sovjet Unie dus...). Dat is inderdaad het beeld zoals de koloniale heersers van Rusland het graag zien, van de tsaren via Stalin tot aan Poetin, die Stalin zeer bewondert. De werkelijkheid is dat de Kozakken inderdaad aanboden om een verbond aan te gaan met de tsaar, maar dan op basis van gelijkwaardige partners. Hier wordt een spanning zichtbaar die de verhoudingen tot op de dag van vandaag belast. (3.) De Kozakken hadden een meer horizontale sociale structuur. Zij kozen hun leider, hun 'Hetman', die ook weer afgezet kon worden. De tsaar is een absolute heerser die door God is aangesteld. Zijn macht wordt door overerving doorgegeven. De sociale verhoudingen worden bepaald door totale onderwerping aan de tsaar. Ook de Kozakken werden in 1654 onderworpen aan de tsaar. Er was toen nog geen sprake van Oekraïeners, maar van Kozakken en Roethenen. "Rusland" werd voorheen de "Moskovische staat" genoemd. Hoewel de Kozakken veel voor de tsaar hebben gestreden, tot in de eerste wereldoorlog, werd de Oekraïense taal en cultuur steeds meer onderdrukt door de tsaren en de Sovjet Unie. Er waren opstanden in 1648 – 1667 – 1708 – en 1773. De verschillen in karakter komen ook nu weer naar boven. Met name in de 19e eeuw streden Oekraïners voor de opleving van hun taal en cultuur tegen de steeds strengere repressie van de tsaar. Zodra zij de kans kregen, bevrijdden de West-Oekraïeners en de Oost-Oekraïeners zich in 1919 van respectievelijk Oostenrijk en Rusland, en richtten samen de nieuwe Oekraïense staat op. Maar in 1921-22 werd die alweer veroverd door de Bolschewieken, en werd Oekraïne ingelijfd in de Sovjet Unie.

De Oekraïeners zijn de onderdrukking zat en verzetten zich daartegen. Dat betekent niet, dat er niets op hun ontwikkeling aan te merken is. Dat ze soms doorschieten is een punt van zorg, daarin heeft Jansen gelijk. Er zijn extreem nationalistische groeperingen (zoals ook in Rusland), en de taalwetten van 2019

zijn niet in overeenstemming met de vrijheid die in het culturele leven zou moeten gelden volgens de meetlat van de sociale driegeleding. Maar waarom legt Jansen die meetlat niet ook op Poetin en Rusland? Hoe zou het optreden van Poetin er dan uitzien, die bij zijn aantreden in 1999 meteen Tsjetsjenië plat bombardeerde, dat om meer autonomie vroeg? Hoe ziet de positie van Poetin er dan uit, die sinds 2012 in feite illegaal aan de macht is en dat wist vast te leggen tot 2036? Hoe zou Jansen vanuit de driegeleding de terreur moeten beoordelen, die in de door Rusland bezette gebieden wordt uitgeoefend onder de noemer "Russificatie"?

In mijn genoemde lezing ga ik ook in op het gevaarlijke begrip "Russky Mír", de "Russische wereld". Enthousiame voor een cultuur wordt problematisch wanneer die misbruikt wordt voor politieke propaganda en repressie vanuit een overheid. Het gaat niet alleen om de culturele "Russky Mír" waar Oekraïne deel van zou moeten uitmaken, maar om de uitbreiding van de Russische staatsmacht over het Oekraïense territorium, en de daarmee gepaard gaande onderdrukking van Oekraïne.

Het begrip "Russky Mír" speelt ook de machtsambities van de orthodoxe kerk in de kaart. Onder leiding van de steenrijke patriarch Kyrill, ooit een KGB collega van Poetin, ontstond een gevaarlijk verbond tussen kerk en staat die een totalitaire overheersing nastreeft. Het leger dat de eigen bevolking onder de duim moet houden is 3x zo groot als het leger dat in Oekraïne vecht. De plannen van de orthodoxe kerk worden uiteengezet in een beleidstuk dat in maart 2024 verscheen. De ideeën over deportaties en volksverhuizingen binnen Rusland zijn nog veel erger dan wat de bevolking al te slikken kreeg. (6.) Ik kan er hier niet dieper op ingaan. Na de val van het communisme levert nu de orthodoxe kerk een ideologie als basis voor nationalisme en kolonialisme. Het is naïef dit potentieel te onderschatten, ook in Europa. Het is daarom opvallend dat in antroposofische kringen soms het huidige Rusland verward wordt met wat Rudolf Steiner de "Slavische Cultuurperiode" noemde, die gebaseerd zou zijn op broederlijkheid, en begint over een jaar of duizend. Het huidige beleid van Poetin en Kyrill heeft daar niets mee te maken, en ademt een totaal andere geest.

Oplossing?

Je kunt vanuit het veilige Nederland roepen, dat Oekraïne zich niet zou moeten verdedigen, en het westen hen niet moet steunen. Maar wat is hun alternatief? Zie de terreur in de bezette gebieden, die nog veel verder gaat dan in de vazalstaat Wit-Rusland.

Het was Rusland die de territoriale integriteit van Oekraïne (en anderen) meermaals geschonden heeft, en een serie aan internationale rechten met voeten treedt. Dat schept een precedent in de wereld, waarbij de macht het recht neemt om zich toe te eigenen wat hij wil, tegen alle verdragen en mensenrechten in. Van die denkrichting kan weinig heil verwacht worden (Israël, China...), en het is nodig dat Europa zich daartegen wapent op meerdere vlakken. Een gezamenlijk vredesplan vanuit de sociale driegeleding lijkt vooralsnog ver weg, net als de vermeende broederlijkheid tussen beide volken in oorlog. De invasie heeft de relatie tussen hen voor generaties lang kapot gemaakt, en zorgde ervoor dat

neutrale landen als Finland en Zweden nu ook lid van de NAVO zijn. Als eerste stap is een staakt-het-vuren nodig op de voorwaarden van de verdedigende partij en op basis van het internationale recht. Het wordt al moeilijk genoeg om die te handhaven. Vervolgens kunnen geleidelijk de-escalerende stappen gemaakt worden op cultureel, economisch en militair gebied.

De sociale driegedeling kan een stip op de horizon zijn. Eerst moet de veiligheid en de territoriale integriteit van de betrokken landen gegarandeerd worden. Maar dat was in het Memorandum van Boedapest in 1994 en in het vriendschapsverdrag tussen Rusland en Oekraïne van 1999 ook al vastgelegd.....

1.) - *Ton Jansen – De sleutel ligt in Washington – Palladion 2023*

2.) - *Wladimir Thumann – Putin, der Geschichtsvollzieher – Die Zeit 9/2022*

3.) - *Andreas Kappeler – Ungleiche Brüder – Verlag C.H. Beck München – 6e oplage 2022*

4.) - *Cornelis Boogerd - Oekraïne, een zoektocht naar identiteit – Lezing op 27-5-2023 voor internationale conferentie in Kyiv. De Nederlandse bewerking kunt u gratis downloaden op de webpagina van de Hulpkring Oekraïne in Nederland bij Antrovista: https://www.antrovista.com/pags/docs/164_Oekraïne-een-zoektoc_6189.pdf*

5.) *Mark Janssen – De toekomst die nooit kwam – Van Oorschot 2019 - Een uitvoerig maar bedrukkend beeld van de spoken uit het verleden die Rusland nog steeds belasten.*

6.) <http://www.patriarchia.ru/db/text/6116189.html>